

Науково-дослідницька діяльність учителя як важливий фактор розвитку його професіоналізму

Розкрито роль науково-дослідницької роботи педагога у його фаховому розвитку.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, інноваційна діяльність, педагогічне дослідження, професійний розвиток учителя.

Hryhorieva N. V. Research Activity of the Teacher as an Important Factor of Development of his Professionalism.

The role of research activity of the teacher in his professional development is shown.

Key words: research activity, innovative activity, pedagogical research, professional development of the teacher.

Постановка проблеми. Сучасній школі потрібен педагог, який уміє моделювати навчально-виховний процес, самостійно генерувати і втілювати у практику нові ідеї й технології. Він має бути дослідником педагогічної роботи, а також організатором навчально-дослідницької діяльності учнів. Важливого значення набувають такі якості особистості педагога, як готовність до безперервного навчання, творчі здібності, бажання здійснювати науково-дослідницьку діяльність, уміння планувати та бачити перспективи.

Професійна діяльність учителя сучасної школи є складною та багатогранною. Це визначається багатьма об'єктивними й суб'єктивними факторами, їх неповторним поєднанням, своєрідним механізмом постановки та вирішення освітніх і виховних завдань, різноманітністю засобів та умов їх розв'язання. Вчитель організовує навчальну й позаурочну діяльність школярів і керує нею, аналізує, надає їй бажаного напрямку та оцінює її. Разом з тим, він повинен аналізувати і свою діяльність: від змісту й способів постановки завдань залежить характер діяльності учнів, а це визначає процес і зміст формування особистості.

Під час підготовки до навчальних занять, проведення уроків та позакласних заходів учитель здійснює пошукову і науково-дослідницьку роботу з широкого спектра науково-методичних завдань. Самостійний аналіз педагогом своєї професійної діяльності вимагає навичок дослідницької роботи. В. О. Сухомлинський у багатьох працях відзначав, що педагогічна діяльність неможлива без елементу дослідження, бо вже за логікою та філософською основою має творчий характер [6]. Завдяки науково-

дослідницькій діяльності вчитель виробляє власну методику викладання, використовує нові підходи, що забезпечують ефективність навчання.

Праці В. В. Борисова, Ю. М. Галатюк, Л. С. Левченко, Ю. Л. Львової, К. В. Макагон, Н. Ф. Федорової також переконливо доводять, що дослідницька робота є важливою складовою діяльності сучасного вчителя. Однак, на наш погляд, потребує окремого розгляду проблема формування в освітянина творчого науково-дослідницького підходу до педагогічної діяльності як одного із факторів розвитку фахової майстерності.

Зважаючи на це, **метою нашого дослідження** є обґрунтування науково-дослідницької діяльності учителя як важливого чинника його професіоналізму.

Виклад основного матеріалу. Довгий час школу, а саме практику навчання й виховання, протиставляли науці, власне науковому дослідженню. Вважалось, що наука веде безперервний пошук об'єктивно нового результату, що тільки їй притаманний творчий інноваційний підхід, а школа використовує лише усталене та перевірене, тобто те, що не підлягає сумніву.

Одним з основних завдань школи сьогодні є своєчасне врахування в освітній діяльності напрямів розвитку та змісту сучасної науки і технологій. Разом з тим, як доводить практика, саме дослідницький компонент зближує науковий пошук і навчально-виховний процес, саме він стимулює новаторський підхід у практичній діяльності педагогів, а це, у свою чергу, сприяє розвитку науки.

Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Упровадження інновацій в освіті

неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвинутою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інноваційної діяльності.

Тому в сучасній освітній практиці особливої уваги набувають дослідницькі компоненти, які поступово стають дуже важливою складовою педагогічної діяльності кожного вчителя. Відповідно для цього вчителю необхідно сформувати навички науково-дослідної роботи, оскільки його творча пошукова діяльність сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу, раціональному плануванню управління процесом навчальної діяльності учнів, об'єктивному оцінюванню власної діяльності, продуктивній рефлексії, самовдосконаленню.

Під час системної науково-методичної підготовки і самоосвіти відбувається розвиток творчої індивідуальності вчителя, формуються вміння виявляти, аналізувати і вирішувати творчі педагогічні завдання, а також відбувається розвиток загальної технології творчого пошуку: самостійне перенесення раніше засвоєних знань і вмінь у нові обставини, бачення проблеми у знайомій ситуації, визначення структури об'єкта, бачення альтернативи розв'язання чи його способу, комбінування раніше засвоєних способів діяльності в новій ситуації виниклої проблеми, розвиток критичності мислення.

Педагогічне дослідження, яке проводить учитель, є свідомим цілеспрямованим пошуком шляхів удосконалення педагогічного процесу з використанням певного наукового апарату, методів теоретичного та експериментально-емпіричного рівнів. Таким чином, він набуває знань і вмінь, необхідних для впровадження інноваційної освітньої діяльності; раціонально використовує перспективний досвід та розробляє власні педагогічні технології; визначає напрямки самоосвітньої діяльності з метою підвищення рівня професійної компетентності. Як наслідок у вчителя формується індивідуальний стиль діяльності.

Педагоги, що перебувають у творчому пошуку, постійно проводять відкриті уроки. На них демонструють інноваційні технології навчання школярів, які згодом апробуються іншими вчителями. Творчий освітянин завжди прагне впровадити щось нове, перевірити його на практиці, щоб отримати точні дані про результати свого впровадження. У цьому випадку він безпосередньо включається в науково-дослідницьку діяльність.

Учитель-практик у процесі дослідження, трапляється, здобуває нові знання, які стають відкриттями для науки (як правило, працює на високому науково-педагогічному рівні, тож його педагогічна діяльність є дійсно науковою). Серед таких творчих учителів можна назвати А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, О. А. Захаренка, В. Д. Шарко, М. П. Гузика та багатьох інших, які стали не тільки відомими педагогами, але й ученими.

Природний інтерес, бажання пізнати нове властиві кожній дитині від народження, тому важливо, щоб у школі це знайшло підтримку і розвиток. Організація різноманітної пізнавальної дослідницької діяльності учнів, що супроводжує закономірний розвиток їх природних нахилів, є також стимулом і засобом зростання професіоналізму вчителя.

У зв'язку з мінливістю світу, системи знань і способів взаємодії дослідницький підхід до освоєння знань стає одним із пріоритетних в освіті. Звідси актуальною є проблема науково орієнтованого навчання учнів у сучасній школі. Науково орієнтована освіта школярів – це організація та підтримка цілеспрямованої пізнавальної діяльності учнів щодо формування в них умінь та навичок здійснювати наукові дослідження. Вчителі, які організують і провадять науково-дослідницьку діяльність, мають чітко усвідомлювати мету сучасної освіти, що допоможе їм визначити власні місце і роль у цьому процесі.

На теперішньому етапі розвитку школи основна увага повинна приділятися тому, щоб вивчення учнями всіх навчальних дисциплін перетворити на процес дослідження (особливо це стосується природничих предметів). Учень у своєму навчанні має бути подібним до вченого, який особистими зусиллями, долаючи різні труднощі, досліджує природу, суспільство, людину і здобуває нові знання.

Навчальний процес з географії, біології, хімії повинен містити елементи творчих завдань, самостійних досліджень, наукового пошуку, стимулювати самостійну, близьку до дослідницької діяльність учнів. При цьому саме вчитель має сформувати у школяра вміння користуватися різними джерелами знань, пояснювати явища і процеси, що відбуваються в навколишньому світі, критично оцінювати інформацію, застосовувати способи виходу з важких, невизначених, нестандартних ситуацій.

Важливою є роль вчителя як керівника, організатора навчально-дослідницької роботи: послідовно і методично формувати дослідницькі вміння учнів, розвивати пошукові навички, постійно контролюючи й аналізуючи хід і результати науково-дослідних робіт, запобігати помилкам, підказувати досконаліші шляхи виконання завдань, заохочувати і підтримувати юних науковців. Оскільки, як переконують нас учені та практики, найважливішою умовою розвитку творчих здібностей учнів є усунення домінуючої ролі освітянина, то вчителю необхідно навчитися бути консультантом, фасилітатором.

Організація дослідницької роботи школярів висуває особливі вимоги до педагога, серед яких можна виділити: позитивне ставлення до дитини; прояв поваги до особистості й підтримка почуття власної гідності в кожному; визнання права особистості бути несхожою на інших; надання права

на свободу вибору; оцінка не особистості дитини, а його діяльності, вчинків; врахування індивідуально-психологічних особливостей кожного учня.

У процесі організації науково-дослідницької роботи важливо враховувати вікові особливості розвитку кожного учня, спиратися на досягнутий рівень засвоєння програмового матеріалу. Постановка як занадто складних, так і відносно простих пошукових завдань може призвести до втрати інтересу учнів до проведення дослідження.

В організації дослідницької роботи школярів можна умовно виділити такі напрямки: по-перше, це навчально-дослідницька діяльність на уроках, основними організаційними формами якої є проблемні уроки, навчальні семінари, практичні й лабораторні заняття; по-друге, це позаурочна дослідницька діяльність, організаційними формами якої є реферативна та проектна робота, наукові праці в рамках всеукраїнських конкурсів, турнірні змагання, наукові конференції.

Зауважимо, що, якщо в науковому дослідженні головною метою є одержання об'єктивно нового результату, то метою навчальної дослідницької діяльності учнів – перш за все, набуття навичок дослідження як універсального способу освоєння дійсності, розвиток здатності до дослідницького типу мислення, активізація особистісної позиції на основі набуття нових знань. Під новими знаннями тут розуміємо самостійно одержані знання, що є новими й особистісно значимими для конкретного учня. Цінність навчальної дослідницької діяльності в тому, що вона пов'язана з розв'язанням творчої, дослідницької задачі із заздалегідь не відомою відповіддю і припускає наявність основних етапів, характерних для наукової сфери.

Дослідницька діяльність – вища форма самоосвітньої роботи учня. Формування у школярів компетентності дослідника – процес складний і тривалий. Він не виникає на порожньому місці й не розвивається сам по собі. А тому завдання

вчителя – розкрити творчий, інтелектуальний потенціал школярів, навчаючи їх поєднувати дослідницьку діяльність з науковою, а також акцентувати увагу на можливості подальшого застосування результатів роботи. Все це дасть змогу сформулювати в учнів найважливіші риси компетентності дослідника:

- уміння побачити проблему;
- уміння побачити в проблемі якомога більше можливих сторін і зв'язків;
- уміння сформулювати дослідницьке питання і шляхи його вирішення;
- гнучкість як уміння зрозуміти нову точку зору і стійкість у відстоюванні своєї позиції;
- оригінальність, відхід від шаблону;
- здатність до абстрагування, аналізу;
- здатність до конкретизації, синтезу.

За роки навчання в школі неодмінною якістю учня має стати здатність до набуття навичок пізнання світу за допомогою дослідження. Володіння ними забезпечить формування освіченої, креативної, спроможної розв'язувати складні науково-технічні проблеми особистості, підготує учнівську молодь до успішної післяшкільної освіти та зайнятості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, сучасний учитель не тільки сам має бути дослідником, а й вміти організувати системну науково-дослідницьку діяльність своїх вихованців. Включення в середовище наукових досліджень сприяє розвитку творчого потенціалу вчителя і як наслідок – формуванню компетентного випускника. Науково-дослідницька діяльність освітянина як одна із форм інноваційної діяльності забезпечує формування інтелектуальної активності, яка є складником професійного зростання.

Підготовка вчителя-дослідника – важлива перспективна проблема сучасної післядипломної педагогічної освіти, яка потребує подальшого вивчення.

Література

1. Бондаренко А. Ю. Розвиток творчого потенціалу школярів через науково-дослідну роботу / А. Ю. Бондаренко // Пед. майстерня. – 2015. – № 1, 2.
2. Галегова О. В. Виховуємо юного дослідника / О. В. Галегова, І. П. Нікітіна, В. В. Шеліхова. – Х. : Країна мрій, 2007. – 240 с.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методолог. поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
4. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібн. / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
5. Леонтович А. В. Концептуальные основания модели организации исследовательской деятельности учащихся / А. В. Леонтович // Школьные технологии. – 2006. – № 5. – С. 63–71.
6. Макагон К. В. Діагностика готовності педагогів до пошукової діяльності / К. В. Макагон // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. – Вип. 5 / ред. кол.: Л. І. Даниленко (гол. ред.) та ін. – К. : Логос, 2001. – С. 66–74.
7. Організація науково-дослідної роботи учнів : методич. посібн. / упорядн. Р. М. Вернидуб, Ю. І. Завалевський, Ж. Г. Петрова. – Т. : Мандрівець, 2010. – 368 с.
8. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – Т. 4. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 393–628.
9. Шейко В. В. Організація та методика науково-дослідницької діяльності / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – К. : Знання-прес, 2002.